

Άγιος Μάξιμος Γραικός. Ο κατά Χριστόν φιλόσοφος (Πέτρος Παναγιωτόπουλος, Επ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ)

/ [Πεμπουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Εισήγηση κατά την παρουσίαση του τόμου «Άγιος Μάξιμος ο Γραικός»- Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο, Ιστορική προσέγγιση, εκδ. Ι. Μητρόπολις Άρτης, 2017, στη Θεολογική Σχολή ΑΠΘ, 12.3.2018.

Σεβασμιώτατε, σεβαστοί πατέρες
Κύριοι Καθηγητές,
Αγαπητές φίλες και φίλοι,

Όταν συναντούμε μοναδικές και χαρισματικές προσωπικότητες, έχουμε την αίσθηση και λέμε ότι άτομα σαν κι αυτά βγαίνουν μια φορά τον αιώνα – και

συνήθως έτσι είναι. Τις περισσότερες φορές τέτοια πρόσωπα αυτά αναγνωρίζονται και τιμούνται από τους συγκαιρινούς τους – σπάνια δε μπορεί και να διώκονται, επειδή θεωρούνται επικίνδυνοι. Άλλοτε πάλι, μπορεί και να περιέρχονται στην αφάνεια, μέχρι να έρθουν άλλοι άνθρωποι, γενιές αργότερα, να είναι άξιοι να αναγνωρίσουν το έργο τους και να αναδείξουν την προσφορά τους.

Αναμφισβήτητα, όποιος έρχεται σε επαφή με τη μεγάλη έκπληξη που λέγεται άγιος Μάξιμος Γραικός, δεν μπορεί παρά να αναρωτηθεί πώς συνέβη αυτό το παράδοξο, να περάσουν τόσοι αιώνες σιγής γύρω από το όνομα και τη δράση του, να παρέλθουν τόσα και τόσα χρόνια άγνοιας για μία εξαιρετική προσωπικότητα αυτού του διαμετρήματος. Απαντήσεις και ερμηνείες σίγουρα μπορούν να δοθούν διάφορες, αλλά θα μου επιτρέψετε να εκτιμήσω πως στο σύνολό τους στέκουν αδύναμες να εξηγήσουν αυτό το έως και ασυγχώρητο κενό στη γνώση μας. Ενδεχομένως παραλείψεις αυτού του είδους να «μετρούν» και την ποιότητα ενός πολιτισμού.

Με βάση το κριτήριο αυτό, βραδιές σαν την αποψινή δεν αποτελούν απλώς μια οφειλόμενη τιμή του Γένους σε έναν εξέχοντα πνευματικό του πρόγονο, αλλά μάλλον πρέπει να θεωρούνται και να πραγματοποιούνται ως ψηφίδες μιας σειράς πράξεων και εκδηλώσεων που συντείνουν στη συλλογική αυτοσυνειδησία.

Προχωρώντας τώρα στην ουσία της σημερινής συνάντησής μας, προσωπικά βλέπω ότι έχουμε να δούμε ξεχωριστά δύο πεδία, τη μακρά περιπέτεια του βίου του ίδιου του αγίου Μαξίμου από τη μια και το προ τριακονταετίας συνέδριο στην Άρτα προς τιμήν του, και μαζί την ιστορία της έκδοσης - ή της μη έκδοσης, αν προτιμάτε - των Πρακτικών του, από την άλλη.

*

Ξεκινάμε από το πρώτο. Ο άγιος Μάξιμος. Από την Άρτα της πρώτης Τουρκοκρατίας, στη «γέφυρα» της Κέρκυρας, την κοσμογονία της ιταλικής Αναγέννησης, την ησυχία του Βατοπεδίου, τη δόξα της πνευματικής ηγεσίας στη ρωσική αναμόρφωση, τις λευκές νύχτες στην υγρασία της ρωσικής φυλακής, τη μερική αποκατάσταση και την τελευταία αναλαμπή της δημιουργίας του. Από την αμάθεια της κατεχόμενης Ελλάδας στον πνευματικό αναβρασμό της Ιταλίας και από εκεί στην πνευματική θεωρία και τον πρακτικό βίο της αθωνικής πολιτείας. Από το βυζαντινό και μεταβυζαντινό περιβάλλον στη μοσχοβίτικη αναδημιουργία. Από την αποδοχή και την ύπατη τιμή στον εξευτελισμό της κάθειρξης. Από τη διεθνή φήμη στην αφάνεια αιώνων και από εκεί πάλι στην αναγνώριση.

Επισκοπώντας το σύνολο της πορείας του, θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε ως ένα παγκόσμιο άνθρωπο. Έναν άνθρωπο που κατάφερε να πραγματοποιήσει τις μεγάλες συνθέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές παραδόσεις, που μπορούσε να βρίσκει και να δίνει το δικό του αυθεντικό στίγμα σε εποχές και κοινωνίες συγχύσεων, ανακατατάξεων και αλλαγών, που μπορούσε να ενσαρκώνει επιτυχημένα την οικουμενικότητα της χριστιανικής διδασκαλίας. Έναν δεξιοτέχνη του λόγου που κατάφερε καταμεσίς στο βαρύ πνευματικό μοσχοβίτικο χειμώνα να υμνεί τη Φλωρεντία και να μνημονεύει το παρισινό κλέος των ημερών του, ενώ την ίδια στιγμή αποκαθιστούσε τη συνέχεια των ρωσικών γραμμάτων με τη βυζαντινή παράδοση.

Θα ήταν ιδιαίτερα επισφαλές να μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, πως είναι σε θέση να γνωρίζει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του. Μπορούμε όμως να πούμε μάλλον ότι πρόκειται για ένα πνεύμα ανήσυχο, αεικίνητο και φιλέρευνο, που αναζητά την αλήθεια στο βάθος της, που δεν αρκείται σε αυτό που θα λέγαμε «γνώση για τη γνώση», αλλά επιδιώκει τη μετάγγιση όσων αποκόμισε στο κοινωνικό σύνολο.

Και πέραν αυτών, δεν υπήρξε ένας «θεολόγος του γραφείου», αποκομμένος από το κοινωνικό γίγνεσθαι. Όταν διαπίστωσε την εμπέδωση της κοινωνικής αδικίας, την παραχάραξη των ευαγγελικών αρχών από τις εκκλησιαστικές και πολιτικές αρχές της Μόσχας, ορθοτόμησε την αλήθεια και υπερασπίστηκε εκείνους που

καταπιέζονταν και υπέφεραν από το άδικο σύστημα διοίκησης. Αναδείχθηκε έτσι σε αυθεντικό εκφραστή του ησυχαστικού πνεύματος, στο οποίο η αναχώρηση δεν ισοδυναμεί με αδιαφορία για τα κοινωνικά δρώμενα, αλλά τη λήψη της απαραίτητης απόστασης για να εκτιμηθεί ορθά η αλήθεια των πραγμάτων.

Μπορούμε έτσι να αντιληφθούμε πιο καθαρά μάλλον, γιατί αντιτάχθηκε με τόσο σθένος στην εξάπλωση των δεισιδαιμονιών και αιρέσεων που συνάντησε στο ρωσικό λαό και την ηγεσία του, αλλά κυρίως την απερίφραστη αντίθεσή του στην απόπειρα κατοχύρωσης από τις εκκλησιαστικές αρχές του δικαιώματος της δουλοπαροικίας, ως τάχα ιεροκανονικού και παραδοσιακού. (Όπως φαίνεται, η επίκληση της εκκλησιαστικής παράδοσης για την εξασφάλιση της κοινωνικής ανομίας, και κυρίως μέσα από τη νόθευση της ουσίας του χριστιανικού κηρύγματος, είναι πολύ παλιό φαινόμενο).

Την παρρησία του αυτή την πλήρωσε βέβαια και την πλήρωσε βαριά. Αλλά και μέσα στην πολυετή του δοκιμασία, δεν έπαψε να διδάσκει, φανερώνοντας το αυθεντικό χριστιανικό ήθος. Ανεξίκακος απέναντι στους συκοφάντες του, έμεινε ακέραιος στις απόψεις του, και δεν θέλησε να εξαργυρώσει την αλήθεια του λόγου του με την απαλλαγή του ή έστω τη βελτίωση των όρων διαβίωσής του. Μέσα στις συνθήκες της βαριάς και πικρής ξενιτιάς, δεν παραλείπει να ζητήσει την αποκατάσταση της κανονικής κοινωνίας με τη Μητέρα Εκκλησία, να καταδικάσει

τους μεγαλοϊδεατισμούς των κρατούντων για τη ρωσική μονορθοδοξία και την Τρίτη Ρώμη. Δεν πτοείται από τη δεινή του θέση και συνεχίζει να αναζητά την αποκατάσταση του δικαίου, υπερασπιζόμενος για παράδειγμα την ελληνική Εκκλησία από την κατηγορία της Ουνίας (μετά από τα γεγονότα της Φερράρας - Φλωρεντίας) που της προσήψαν Ρώσοι εκκλησιαστικοί.

Τόσο κατά τη διάρκεια της καθολικής εκτίμησης που απολάμβανε όσο και μέσα στα βάσανα και τους εξευτελισμούς του (όπως η απάνθρωπη στέρηση της θείας κοινωνίας για 14 ή κατ' άλλους για 17 χρόνια, αλλά και η δυνατότητα να γράφει και να διαβάσει - υποθέτω πως αντιλαμβανόμαστε όλοι τι σημαίνουν αυτά για έναν μοναχό και μάλιστα με το ύψος της λογιουσύνης του Μαξίμου - καθώς και τα βασανιστήρια που υπέστη, για τα οποία κάνουν λόγο οι πηγές), δεν ξεχνούσε τα βάσανα των συμπατριωτών του, και καλούσε τους οικοδεσπότες του να συνδράμουν στην απελευθέρωσή τους. Δεν λησμονούσε ούτε τις ανάγκες της μονής της μετανοίας του και ζητούσε την ενίσχυσή της. Ως γνήσιος μαθητής του Κυρίου του, δεν έπαψε να προσεύχεται υπέρ του απηνούς διώκτη του, μητροπολίτη Μόσχας Δανιήλ. Αλλά και ως πραγματικός εργάτης του πνεύματος δεν σταμάτησε ούτε και υπό τους ασφυκτικούς περιορισμούς του να δημιουργεί, και γέμισε τους τοίχους του κελιού του με τους στίχους του Κανόνα που συνέθεσε.

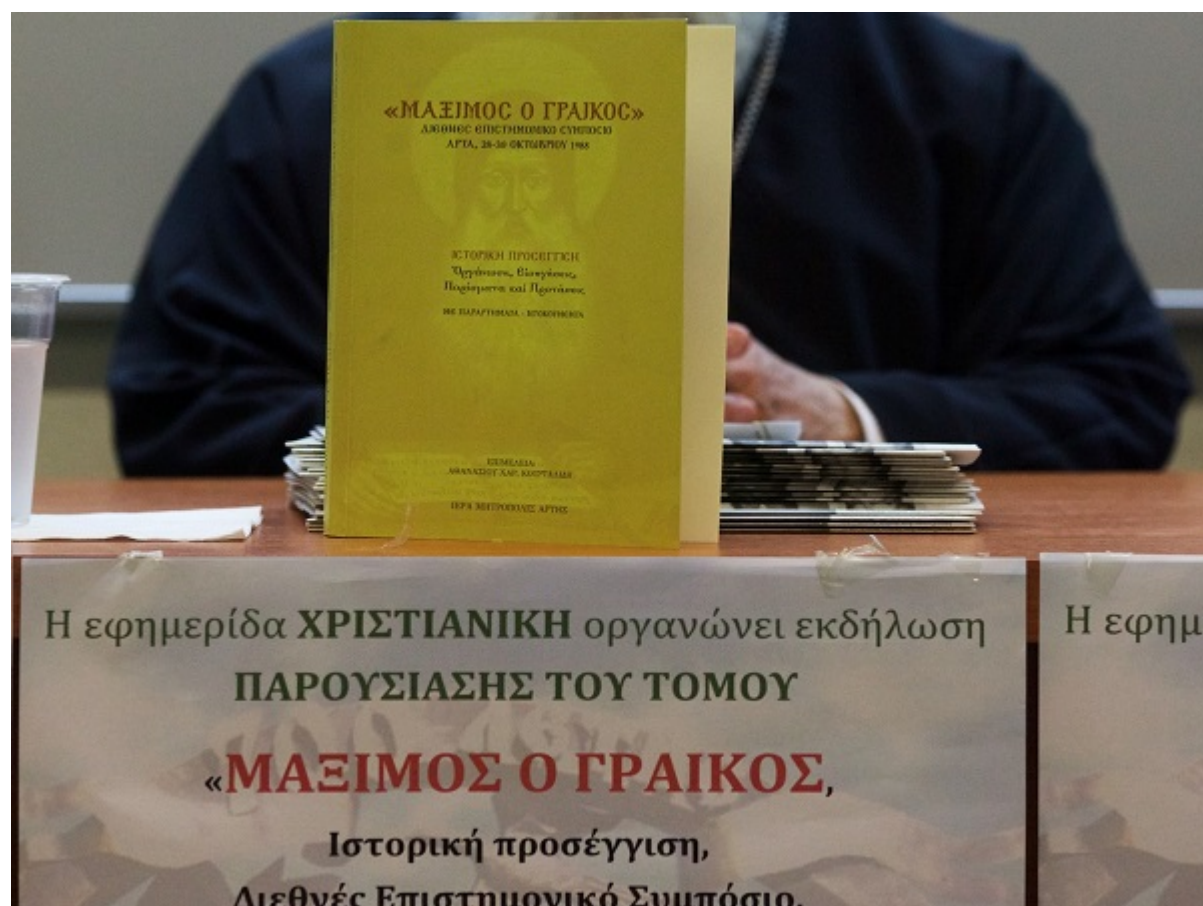
Όπως περιγράφεται ανάγλυφα στον ανά χείρας τόμο, ο Μάξιμος ο Έλληνας λειτούργησε ως κατά Χριστόν φιλόσοφος. Σε όλες τις διακυμάνσεις του βίου του διαπιστώνουμε πως παρέμεινε ένας αυθεντικός ανθρωπιστής, με έναν προσανατολισμό που παραπέμπει περισσότερο στη βιβλική λειτουργία της προφητείας. Αναζητούσε την αλήθεια των πραγμάτων, πέρα από τα σχήματα και τις μονομέρειες που επιβάλλει η ανθρώπινη επίνοια, ακόμη και υπό το μανδύα ενός θρησκευτικού συστήματος. Ίσως έτσι μόνο μπορούμε να καταλάβουμε γιατί συμβούλεψε τον τραχύ και αυταρχικό τσάρο Ιβάν τον Τρομερό, όταν επέστρεψε από μία πολεμική επιχείρηση, πρώτα να φροντίσει τις χήρες και τα ορφανά του πολέμου, και ύστερα να πάει να προσκυνήσει στην Εκκλησία. Ή πάλι, να ερμηνεύσουμε πώς γίνεται από τη μια να αντιτάσσεται στην οικονομική δύναμη της Εκκλησίας, αλλά από την άλλη να εξυμνεί την εκκλησιαστική τέχνη που ανυψώνει πνευματικά τους πιστούς.

[page_end]

Ας φύγουμε όμως τώρα από την ιστορία του προσώπου, για να πάμε στην ιστορία του τόμου.

Πριν από 30 ακριβώς χρόνια διοργανώνεται στην Άρτα ένα μεγάλο Συνέδριο, για να τιμηθεί και να ανασυρθεί από τη λήθη το εκλεκτό τέκνο της πόλης, ο κατά

κόσμον Μιχαήλ Τριβώλης και γνωστός πλέον ως άγιος Μάξιμος Γραικός. Στη διοργάνωση συνεργάζονται αρμονικά όλοι οι φορείς της πόλης υπό την αρωγή της κρατικής διοίκησης και το αποτέλεσμα κρίνεται ως απόλυτα επιτυχημένο. Παρά το συγκεκριμένο του αντικειμένου του, η θεματολογία του συνεδρίου θα λάβει μια εντυπωσιακή ποικιλία και ειδικοί από την Ελλάδα και το εξωτερικό θα ρίξουν φως στο πολυδιάστατο της προσωπικότητας του αγίου. Η προσέγγιση στη δράση του γίνεται από πλήθος πλευρών (θεολογική, ιστορική, αισθητική, φιλοσοφική κ.ά.) και όπως χαρακτηριστικά ανέφερε μία συμμετέχουσα, δεν ήταν ένα συνέδριο, αλλά μάλλον ένας πνευματικός αναβαπτισμός.

Μέχρι εδώ όλα κύλισαν εξαιρετικά. Από και και πέρα όμως ανέλαβε η ελλαδική πραγματικότητα να προσγειώσει το αίσθημα που δημιουργήθηκε. Λίγο οι εισηγητές που καθυστέρησαν να ανταποκριθούν στην αποστολή των κειμένων τους, περισσότερο η επόμενη δημοτική αρχή που αρνήθηκε την υποχρέωση έκδοσης των Πρακτικών και τελικά η «καθημερινή τρέλα» που βαλτώνει τη δημιουργία στον τόπο μας, καταδίκασαν και το συνέδριο το ίδιο στην αφάνεια. Τα Πρακτικά του έμειναν στα αζήτητα...

Και όπως σχεδόν γίνεται πάντοτε, έχουμε δυστυχώς ανάγκη από ήρωες για να γίνει αυτό που πρέπει, για να καταφέρουμε το αυτονόητο. Ο παρών και σήμερα Θανάσης Κουρταλίδης, ο οποίος υπήρξε μεταξύ των άλλων και εμπνευστής του

Συνεδρίου, όπως φαίνεται από τα κείμενα, δεν θέλησε να αφήσει το πνευματικό του τέκνο να χαθεί, ούτε και την τιμή στον άγιο να ελαττωθεί. Περίπου δυόμιση δεκαετίες μετά και με την έμπρακτη υποστήριξη του επίσης συμπαρισταμένου Σεβασμιωτάτου Ιγνατίου, αναλαμβάνει φιλότιμα το εγχείρημα της έλευσης όσων λέχθηκον στη δημοσιότητα.

Δεν πρόκειται βέβαια για ακριβή πρακτικά. Ο Επιμελητής απέδωσε σε ευρείες συνόψεις τις τοποθετήσεις των Εισηγητών αλλά και τις παρεμβάσεις κατά τις συζητήσεις που ακολούθησαν. Αυτό όμως δεν μειώνει σε τίποτε την αξία της έκδοσης. Ενδεχομένως να υστερεί στην προσφορά προς το συστηματικό μελετητή, ωστόσο ο μέσος αλλά και ο ειδικός αναγνώστης είναι σε θέση να αντιληφθούν κάθε συμβολή που κατατέθηκε. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό προκύπτει ένα πρόσθετο όφελος στην προσέγγιση του υλικού, καθώς η επιλογή έγινε με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνονται σαφείς οι κύριες θέσεις κάθε ομιλητή, αλλά και κυρίως να διατηρείται η ζωντάνια των συζητήσεων.

Μετά τη συστηματική έκδοση από την Ιερά Μονή Βατοπεδίου των λόγων του και τις διάφορες άλλες εκδόσεις με το βίο του ή επιμέρους έργα του, διατίθενται έτσι στο ελληνόφωνο κοινό τα συμπεράσματα της διεθνούς έρευνας προ λίγων δεκαετιών, για τη διακρίβωση των συνθηκών της ζωής μιας προσωπικότητας με ιδιαίτερη ακτινοβολία. Σε δεύτερο επίπεδο ακόμη μάς παρέχεται μια μικρή αλλά ιδιαίτερα γνώριμη πιστεύω και διδακτική διήγηση για τη διάδοση των ιδεών στον τόπο μας.

Αξίζει να προστεθεί ότι στο πλαίσιο του κλιματος των ημερών εκείνων, διατυπώθηκε μια πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση από την Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου προς τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, να θεσπιστεί ο Άγιος ως προστάτης των Απόδημων Ελλήνων. Από την εξέλιξη των πραγμάτων, μπορούμε να υποθέσουμε την τύχη της, αλλά θα είχε ίσως ενδιαφέρον να γνωρίζαμε τυχόν λεπτομέρειες για ό,τι επιπλέον συνέβη σχετικά.

*

Σεβασμιώτατε, αγαπητές φίλες και φίλοι,

Ο αββάς Μάρκος λέει ότι «γνώσις αληθής υπάρχει η των θλιβερών υπομονή· και το μη αιτιάσθαι τους ανθρώπους επί ταις εαυτού συμφοραίς». Είναι σαφές ότι μέσα από τις διακυμάνσεις του βίου του, ο άγιος Μάξιμος απέκτησε αυτή τη γνώση και μέσα από τη δική του Οδύσσεια μας τη μεταδίδει και σήμερα ακόμα, 500 χρόνια μετά. Είναι σίγουρο ότι αυτός ο άνθρωπος που έζησε στο μεθόριο δύο εποχών και τριών πολιτισμών έχει πολλά να μας πει ακόμα. Σε κάθε περίπτωση είμαστε ευγνώμονες στον κ Κουρταλίδη, το Σεβασμιώτατο και σε όποιον άλλον συνετέλεσε στην έκδοση αυτού του τόμου.

Επίσης οφείλουμε να απονείμουμε τα εύσημα στην εφημερίδα «Χριστιανική» για

την αποψινή αλλά και όσες παρόμοιες πρωτοβουλίες έχει πάρει στην κατεύθυνση της προβολής του αγίου. Προσωπικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους οργανωτές της βραδιάς για την τιμή να συμμετάσχω σ' αυτήν, μιας και είχα την ευλογία να βρεθώ επαγγελματικά υπό τη σκέπη του αγίου Μαξίμου για ορισμένα χρόνια.

Αγαπητοί φίλοι, ο μοναχός για τον οποίο απόψε μιλάμε, παρά το λαμπρό του πνεύμα και ήθος, ταλαιπωρήθηκε αφάνταστα στη ζωή του. Χρειάστηκε δε να φτάσουμε μόλις στο 1943 για να ταυτοποιηθεί ο Μιχαήλ Τριβώλης της Αναγέννησης με τον κατοπινό Μάξιμο Γραικό. Όμως τίποτα δεν πάει χαμένο. Είναι πλέον αναγνωρισμένο ότι τα κείμενά του επέδρασαν στην κατοπινή ρωσική εκκλησιαστική σκέψη ισχυρά, μολονότι όχι φανερά.

Και για άλλη μια φορά, και μέσα από αυτό το έργο, διαπιστώνουμε μια απλή αλλά δυστυχώς όχι πια προφανή αλήθεια: ότι η Εκκλησία αναδεικνύεται και λαμπρύνεται σε φυλακές και όχι σε ανάκτορα.